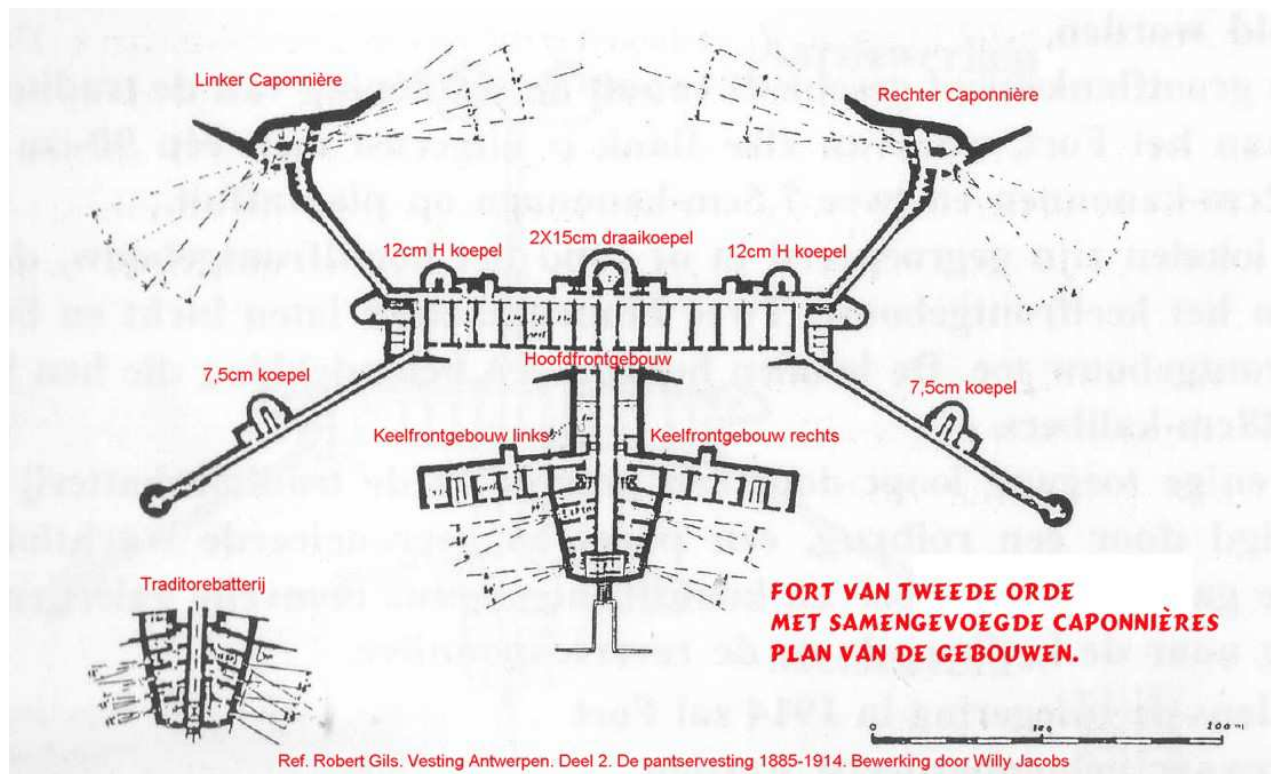


19 september 2019 Mars & Mercurius Antwerpen bezoekt Fort Ertbrand.



Met velen waren ze niet, die om kwart voor tien stipt neerstreken op de Oude Galgenstraat aan de ingang van Fort Ertbrand ergens nabij het drie-gemeentenpunt van Kapellen, Putte en Kalmthout. Bij het appel gaven 16 individuen present, kwaliteit primeert op kwantiteit.

Twee gidsen wachtten ons op aan de brug over de gracht, en zouden ons de volgende twee uur deskundig begeleiden door het fort. Nadat het verlaten werd door Defensie is dit fort altijd in privé-handen geweest en werd in 2017 aangekocht door Natuurpunt. Het is dus altijd eerder beperkt toegankelijk geweest. Voor ons was dit dus wel een unieke gelegenheid. Tijdens de wandeling kwam niet enkel het militaire aspect aan bod maar werd ook ingezoomd op de (toekomstige) functie van het fort als vleermuizenreservaat.

Fort Ertbrand is ontstaan na de wetten van 1906 en 1907 waarbij de oude Brialmontvesting rond Antwerpen werd gedemilitariseerd, een nieuwe veiligheidsomwalling tussen de bakstenen Forten 2 tot en met 7 werd aangelegd, en de ondertussen, verder van de stad gebouwde betonnen forten, werden aangevuld met een aantal exemplaren tot een volwaardige versterkte buitenlinie.

In vaktermen is het een Fort van de Tweede Orde met samengevoegde caponnières. Dit betekent dat het een kleiner fort was met caponnières (grachtverdediging) die zowel de hoofdgracht als de zijgrachten onder schot konden houden. Forten van dit type vond men ook in Broechem, Breendonk, Liezele en Haasdonk. Ook de bewapening van deze forten was identiek. In Liezele kan men een grotendeels gereconstrueerd fort bezoeken, in Breendonk ziet men duidelijk de structuur van de gebouwen. Dit laatste bezoekt men uiteraard met een andere instelling dan vestingbouwkundige interesse.

De forten hadden 2 functies: enerzijds de bescherming van Antwerpen, met één centrale 2x15 cm-draaikoepel, twee draaikoepels voor 12cm-houwitzer en vier draaikoepels voor 7,5cm. Alle koepels waren van het type Cockerill Mod 1909

Anderzijds was er de eigen verdediging. Die bestond er vooral in om de vijand te beletten de gracht over te steken door deze onder schot te houden van uit caponnières, de traditorebatterij en in dit geval geschutskoepels van 5,7 cm van op de saillanten (hoeken) I en IV. In de caponnières (2x5) en in de gelijkvloerse verdiepingen van de traditorebatterij (2X2) zijn de 5,7 cm kanonnen gemonteerd op plaataffuit.

Anderzijds was er nog het grootflankement voor het afdichten van de intervals tussen de forten. Dit gebeurde vanop de verdieping van de traditorebatterij met 2 kanonnen van 7,5 cm op plaataffuit en 2 x 12cm. Bij aanvang van de 1^{ste} WO waren de forten nog niet helemaal voltooid. Op Fort Ertbrand functioneerde de generator nog niet, en de voorpantser van de koepels (dikke metalen ringen die het draaiplatform moesten beschermen) waren nog niet ingegoten. Als noodmaatregel werden ze bekleed met cementzakjes, die nadien werden natgemaakt.

Naar aanloop van de 2^{de} WO werden de forten van de buitenlinie omgevormd tot infanteriesteunpunten met mitrailleursstellingen en gasdichte lokalen. Op bepaalde koepelopeningen kwamen “abri-tourelles”(voor zware mitrailleurs), aangevuld door “abri-élémentaires” (voor lichte mitrailleurs). De meeste forten uit de noorderkempen werden tussen 1936 en 1940 verbonden door de Anti-tankgracht. De oude bakstenen Brialmontforten dienden nog enkel voor kazernering.

Omdat tijdens de 1^{ste} WO de Duitsers doorbraken in de zuid-oostelijke sector, en tijdens de 2^{de} WO via de Bredabaan, en na de landing in Normandië de Antitankgracht en de buitenlinie buiten gebruik gesteld werd door de Duitsers, lag Fort Ertbrand altijd wat in de luwte en zou men op het eerste gezicht niet veel vernielingen verwachten.

Maar niets is minder waar: het begint al bij de gevel van de enige ingangspoort langs de traditorebatterij. Die is pokdalig, vermoedelijk omwille van kogelinslagen.

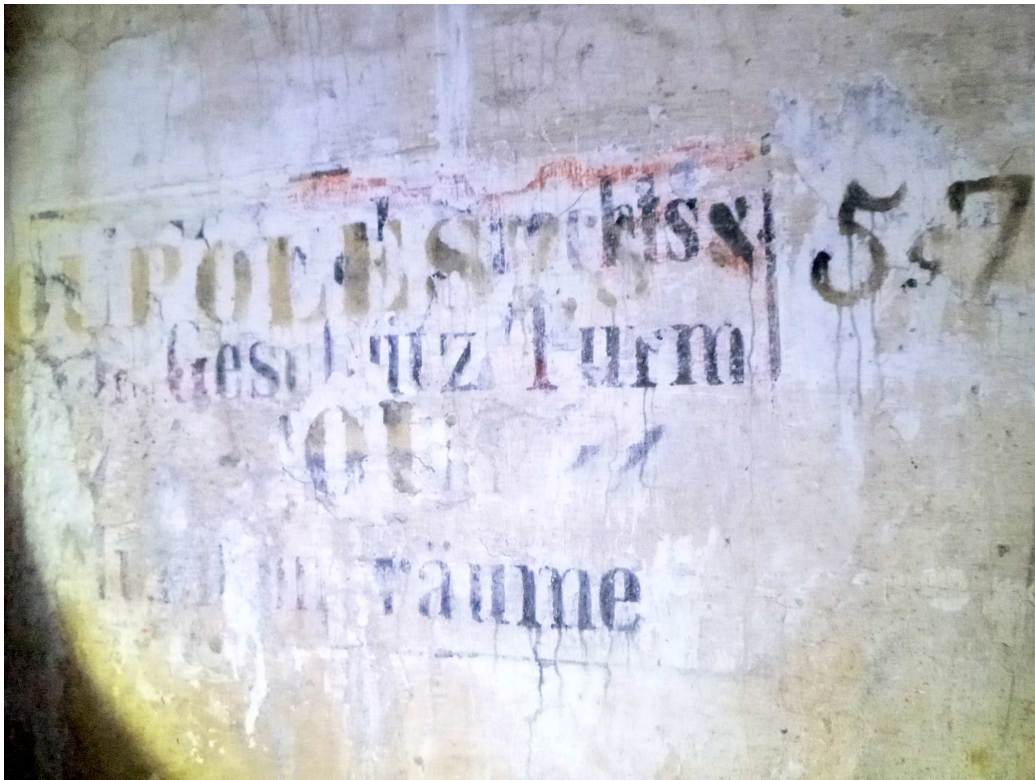


Onze gidsen wezen naar een waarschijnlijk wat uit de hand gelopen bijeenkomst van de jagersgroep die voor hen het fort in bezit had. Naar mijn gevoel moet eerder gekeken worden naar Engelse of Canadese troepen in 1944, waarvan gekend is dat zij bunkers uit de omgeving graag gebruikten voor schietoefeningen.

Tijdens onze tocht door het fort zouden we ook nog andere vernielingen tegenkomen. Na een korte inleiding op de brug, konden we ons eindelijk op weg zetten, en spoedig bleken, dank zij de droogte, de meegebrachte laarzen wat overbodig. Onder de bogen van de ingangspoort moesten we eerst over de houten overblijfselen van de rolbrug (in Fort Duffel is nog een, gerestaureerd, werkend exemplaar). Daarna doken we in de kelder waar vroeger de stoomketel en de stroomgeneratoren waren opgesteld, uiteraard nu verdwenen.

Dan ging het verder via het kazernegedeelte van het rechterkeelfront waar o.a. wasplaatsen en latrines waren ondergebracht. Latrines waren nog van het rechttoe rechtaan type: een gat met een beerton eronder. De inhoud van de beertonnen kwam ten goede aan de plaatselijke landbouw. Tijdens een belegering mochten die echter niet gebruikt worden wegens het risico van overvulling. Dan moest men overschakelen naar een plan B met enkele latrines met rechtstreekse grachtaansluiting.

Een plaatselijk kunstenaarskollektief had het fort voor enkele weken ingepalmd voor een tentoonstelling. Hier en daar stootten we dus in de lokalen of in open lucht op een kunstwerk. Er waren pareltjes bij, of wat daarvoor moest doorgaan. De gustibus non disputandum. Wel opvallend waren de verschillende, meestal Duitse utilitaire opschriften in de gangen en lokalen. Soms waren ze overduidelijk over oorspronkelijk



Belgische opschriften aangebracht, meestal om dezelfde functie aan te duiden.

Ondertussen wees men ons ook op de afwateringskanalen die moesten zorgen voor een goede drainage van de muren, maar die nu dringend moeten ontstopt worden.

Zo lang we binnen de gebouwen waren was oriëntatie nog enigszins mogelijk dank zij het borstbrede grondplan op het T-shirt van één van onze gidsen. Maar eens we via de

latrines op de wal kwamen werd het meer een zoekplaatje. Dit kwam hoofdzakelijk doordat de natuur na de 2^{de} WO min of meer vrij spel gekregen heeft, zodat het oorspronkelijk volledig kale fort nu een aardige begroeiing heeft meegekregen. De eerste kennismaking met de wallen duurde echter maar kort, omdat we zeer snel terug onder de grond gingen via de ruïnes van de oostelijke 5,7cm koepel op saillant IV.

We kregen wel een eerste zicht op de vernielingen die in dit fort gebeurd zijn. We onderscheiden vier soorten:

- 1) door de Belgische bezetting tijdens de 1^{ste} WO: bij het verlaten van het fort op 10 oktober 1914 werden, volgens onze gidsen, de voornaamste koepels opgeblazen. Laten we het minstens houden op het onklaar maken van de stukken.
- 2) in 1918 worden de forten van de buitenlinie grondig ontwapend door de Duitsers, bewapening en dekpansters worden meegenomen. Plaataffuiten en voorpansters blijven zitten.
- 3) Tijdens de 2^{de} WO, bij het buiten dienst stellen van de buitenlinie, zullen de Duitsers het resterende metaal ontmantelen. Om de voorpansters te recupereren wordt springstof gebruikt, waardoor de betonnen funderingen van de koepels zwaar worden aangetast. Brokstukken cement, afkomstig van de eerder beschreven cementzakjes, werden overal teruggevonden op de wallen.
- 4) Na de 2^{de} WO wordt het fort speelterrein voor Dovo die gretig gebruik maakt van de unieke setting om munitie te vernietigen.



Via een donkere gang, waarin we ook nog de ingang van de 7,5 cm koepel tegenkwamen, inclusief een fladderende vleermuis kwamen we dan in de gebouwen van het hoofdfront, hoofdzakelijk gebruikt voor kazernering. Hier vond men ook de ingangen en kruiskamers van de 12 cm houwitzerkoepels en de 15 cm koepel. Een van de weinige metalen objecten die de Duitsers hadden achtergelaten was de zwengel van een munitielift. Hier en der hingen ook wat vleermuizen te hangen.

Hierna ging het terug de wal op naar de (vernieelde) linker caponnière met zicht op de

buitengracht met opvallend lage waterstand en de tegenoverliggende bedekte weg. Een korte omzwerving door een weelderige natuur bracht ons uiteindelijk aan de vernielde 15 cm-koepel. Aan de vriendelijke zijde ervan vonden we dan nog de intacte driedelige holtraverse, bedoeld als opslagplaats voor 5,7 stukken op affuit. Op het pleintje tussen deze holtraverse en het ingangcomplex troffen we enkele van de meer geslaagde kunstwerken aan.



Terug op de begane grond via de steile infanterietrap brachten we nog een kort bezoek aan een geschutsplatform in de traditorebatterij. En toen stonden we terug op de brug voor de ingang. Daar kregen we dan nog een spoedcursus vleermuizen en weten we nu alles van de 18 soorten die er in België rondvliegen. Wist U dat er zelfs een soort is die als een kolibri achteruit kan vliegen, en zelfs de prooien uit de spinnewebben gaat roven. Hallo???

Een groot contrast met de donkere gangen van het fort spreidde zich even later voor ons uit: de schitterende locatie van de Royal Antwerp Golf club, midden in de bossen, die het toneel zou worden voor de lunch.

Tijdens het aperitief of het terras brak de zon door de wolken en opende zich een groen panorama met heerlijke vergezichten over de golfterreinen. Met stokken moest men ons naar binnen jagen voor de maaltijd, wat we dan tenslotte toch deden. We hadden niet voor niets ons jasje-dasje aangetrokken. De groep was juist groot genoeg om de grote tafel in het intieme zaaltje te vullen en te genieten van een succulent lunchmenu, overgoten met lekkere wijnen. Niet verwonderlijk dat de laatsten het etablissement eerst rond 17 uur verlieten. Hoe luidde weer die cliché-uitdrukking over de afwezigheid?...

In elk geval hartelijk dank aan het bestuur en vooral aan organisator Kris Seeuws voor de prachtige dag, en voor de sponsoring.

Willy Jacobs. 2/10/2019